

פנינים משולחן רבינו הגאון

רבי אברהם גנחובסקי זללה"ה

פרשת חיי שרה תשפ"ג ❖ גליון תק"ד

לע"נ הרבנית הצדקנית מרת אסתר הדסה בת הר"ר רפאל יונה זצ"ל

קידושין ליצחק

וַיֵּצֵא הָעֶבֶד פְּלִי כֶסֶף וְכָלִי זָהָב וּבָגְדִים וַיִּתֵּן לְרַבֵּקָה וְגו' (כ"ד נ"ג)
 הנה פירש בחזקוני שאליעזר היה שליח קידושין לקדש אשה ליצחק, ונתן הכלי כסף וכלי זהב ובגדים לרבקה לשם קידושין. [ומתנות הראשונים שנתן לה, והם נזם זהב ושני צמידים, היה לשם מתנה ושדוכים, דמסבלי והדר מקדשין]. ונביא כמה נידונים בענין כסף קידושין:

איסורי הנאה

הנה דעת הרשב"א (נדרים מ"ז ב', בבא קמא ק"ח ב') **שאיסורי הנאה אינם שלו, אלא הוה הפקר ואין בהם ירושה.** [אמנם בר"ן (נדרים שם) פליג דאיסור הנאה הם שלו, דיש להם בעלים ויש בהם בירושה].
 ויש לעיין בפרי שהוא ספק ערלה, והוא ספק השקול בלא הכרעות, האם נאמר דהוי ספק בעלים עליו, דלהצד שאינו ערלה הוי ככל הפירות. או דילמא נימא דבתורת ודאי אינו בעלים, דהרי במציאות אסור לו ליהנות ממנו, דספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה.

א. המקדש בספק חמץ

הנה איתא בגמרא פסחים (ז' א', כ"א ב') המקדש בפסח בחיטי קורדנייתא, אין חוששין לקידושין, ופירש רש"י (פסחים כ"א ב' ד"ה חיטי) דמספקינן בהני חיטי אם החמיצו, ובכל זאת לא חל בהם קידושין. וכתבו גאוני בתראי, דיש לפשוט מרש"י לענין חקירה הנ"ל, דחזינן דבספק איסורי הנאה אינה מקודשת בודאי.
 [אך אולי שאני התם מפאת דלא הוה שוה פרוטה. אך הא מיייתין לה בגמרא שם לענין שאינו יכול לבטל לאחר זמן איסור].

ב. פירות ספק ערלה בעיר הנדחת

הנה יהא נפקא מינה לענין פירות ספק ערלה הנמצאים בעיר הנדחת, דהנה מפאת ערלה הרי מותרים שלא כדרך הנאתן, אבל מפאת עיר הנדחת ייאסרו שלא כדרך הנאתן, דהרי כתיב בעיר הנדחת "לא ידבק בך מאומה".

מעתה לדעת הרשב"א יהא תליא בחקירה הנ"ל, דהרי להצד דהוה ספק בעלים, אם כן הוה ספק ממון של אנשי עיר הנדחת ומספק אסור ליהנות שלא כדרכו. אמנם להצד דאינו שלו בתורת ודאי, אם כן אמרינן דודאי לא הוה ממון של אנשי עיר הנדחת ומותר ליהנות ממנו שלא כדרך הנאתו.

כמו כן יהא נפקא מינה בהא דאיתא בגמרא נדרים (מ"ז א') אב האומר לבנו קונם שאי אתה נהנה לי בחייו ובמותו ומת, לא יירשנו, מעתה מהו באמר בחייו לא ירשנו, ולא ידעינן אם סיים בתיבת "במותו", האם נימא דמפאת הספק קונם ודאי אינו יורש, או דילמא מכיון דהוה רק ספק קונם אם כן הוה ספק יורש.

ג. עובדא ברשב"א לענין קידושי ספק

הנה יש למילף האי דינא מהא שכתב בתשובות

הרשב"א (ח"א סי' תר"ב) דאם אמרה אשה שכל ממון שתקבל לקידושין, ייאסר על עצמה בקונם, אין הקידושין חלים, דאינה יכולה לזכות בהכסף קידושין.

וכתב ברשב"א שמפני הרמאין הנהיג כן במקומו, שהפנויות יאמרו דכל מה שיגיע לידם לשם קידושין יהא אסור בקונם, [אם אין שם אב ואם], וממילא לא יחולו הקידושין.

ומביא ברשב"א דהוה עובדא שאשה לא אמרה שיהא קונם אלא אמרה שיהא קדוש, וכתב ברשב"א דיש להסתפק אם כוונתה להקדיש וזה אינה יכולה להקדיש דאין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם, ואם כן חלו הקידושין, או דילמא כוונתה לקונם וזה יכולה לאסור על עצמה בדבר שלא בו לעולם, ואם כן לא חלו הקידושין. וכתב דהוה ספיקא דאורייתא וצריכה גט.

ותיקשי אמאי צריכה גט, הרי אסור לה ליהנות מהכסף קידושין מפאת ספיקא דאורייתא דדילמא הוה הקדש, ואם כן נימא דהכסף קידושין הוה ממון שבמציאות אסור בהנאה, ולא חשיבא ממון ולא חל הקידושין להראשון בתורת ודאי ולא תצטרך גט.

אלא חזינן דלא אזלינן בתר ההנהגה אלא אזלינן בתר המציאות האמיתית, והרי המציאות דהוה רק ספק הקדש. [ותיקשי דלכאורה אוקמה אחזקת פנויה. אך יש לומר דהוה ספיקא דדינא ובוזה לא מוקמינן אחזקה].

ד. אף אם תשאל אינה מקודשת

אמנם יש לעיין עוד בדברי הרשב"א, דהרי כתב ברשב"א (שם) דאף אם תשאל על הקונם אינה מקודשת. וקשה הרי השאלה חלה למפרע, והוה כלא נדר, והרי כתב ברשב"א בתשובה אחרת (ח"ה סי' ס"ח) דמותר מן הדין לאכול קונם כשיודע ששאל עליו, וכך נפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' רכ"ח סעי' י"ח), ורק לענין זכיה אזלינן בתר הנהגת השתא, ואם כן מאי שנא מספיקות. ויש להעמיק בזה.

[ובקצות החושן (סי' ת"ו ס"ק ב') כתב דבהיו עדים על דבר שאסור בהנאה והפקירו והוזמו העדים חל ההפקר למפרע].

רוב או חזקה דהוה כסף קידושין

הנה לפי הצד הנ"ל דאזלינן בתר המציאות והוה ספק קידושין, יש לדון דאם קידש אשה בפרי, ויש רוב שזה ערלה ומיעוט שאינו ערלה, נמצא דהתירה לשוק הוה רק מדין רוב אבל לא בתורת ודאי, מעתה אע"פ שקבעינן שהפירות הם ערלה מפאת הרוב ואינה מקודשת, אבל מכל מקום אם באמת אינה ערלה היא מקודשת.

א. נפקא מינה לענין ירושה

נפקא מינה בזה באשה שנתקדשה לאחד בפירות הנ"ל שהם ספק ערלה, ואחר כך נתקדשה לאדם אחר וילדה לו בנים ומתה, אם יבוא הבעל לרשת את אשתו, יאמרו הבנים לאב

שחם יורשים את אמם, והאב לא יוכל להוציא מהם, דהרי דילמא מקודשת לראשון ולא לשני, ואין הולכין בממון אחר הרוב להוציא ממון.

ב. לענין הירושה אין הולכין אחר רוב

הנה אין לתמוה הרי כבר קבענו שמקודשת לשני מחמת הרוב שהפירות של הראשון היו ערלה, ואם כן ודאי ירשנה בעלה, שהרי כתב ברא"ש (קידושין פ"ב סוף ס"ח) דמי שנתקדשה מכח רוב, כגון שרוב צדדים שהאב הסכים לקידושין, והלכך הוי אשת איש גמורה, מכל מקום לא יורשה בעלה אלא בניה, דאין הולכין בממון אחר הרוב, ואם כן הבעל לא יוציא הירושה מן הבנים. ואם כן הוא הדין בנידון דידן.

ג. לחלק בין רוב לחזקה

אמנם דע דאע"ג דכתבנו דאף שהקידושין הוכרעו מכח רוב שקידושין הראשונים לא תפסו וקידושין השניים תפסו מכל מקום לא ירשנה מחמת המיעוט דלא חל הקידושין.

אך מכל מקום בכגון אם קידש אשה בחפץ של הקדש שספק אם נפדה, דאינה מקודשת מכיון דהחפץ הוה בחזקת הקדש, אם אחר כך קידשה אדם אחר, בזה יש לומר דירשנה בעלה.

וכי תימא דהרי רוב עדיפא מחזקה, וברוב אמרינן דהבעל לא ירש אם כן כל שכן בחזקה, והרי גם בחזקה אין מוציאין ממון.

אך מכל מקום הכא שאני דהנידון על הקידושין. והרי מי שספק נתקדשה ומוקמינן אותה בחזקת פנויה, ונתקדשה עכשיו לאחר, ודאי בעלה ירשנה, ולא יאמרו הבנים שכל הקידושין של האב רק מחזקה והיאך יוציא מה, והכי נמי כשהחזקה על כסף הקידושין.

[א"ה. נראה דכוונת רבינו דהא דאמרין דאיכא חזקת הקדש, פירושו שלא מוקמינן החפץ ברשות האשה אלא ברשות הקדש, נמצא דהחזקה נאמר על הקידושין. והרי זה כמו חזקת פנויה דאמרין דלא חל הקידושין ואינו אשת איש אלא פנויה. משא"כ בכגון הרוב לענין ערלה דהרוב אינו שייך למעשה הקידושין אלא בירור בעלמא על הפרין.]

מקדש בעגלה ערופה

הנה בהא דכתבנו דבספק אע"פ דמיתסר מן התורה, מכל מקום הוי ספק שלו, הנה כעין זה מצאנו בנידון דלקמן.

הנה איתא במשנה בקידושין (נ"ח ב') המקדש בעגלה ערופה ובפטר חמור אינה מקודשת, מכיון דאסורים בהנאה ואין בהם שוה פרוטה. והקשה בתשובות בית יצחק (או"ח סי' י"ד אות י"ג) אמאי אינה מקודשת, הרי כתבו תוספות (נדה נ"ה א' ד"ה שמא) שהעור של עגלה ערופה מותר בהנאה, נמצא שיש כאן שוה פרוטה מחמת העור.

א. שווי מחמת העור שאסור להפשיטו

הנה תירץ בבית יצחק (שם) דאסור להפשיט ממנה העור, דהרי כתבו תוספות בחולין (י"א א' ד"ה אתיא) דבענין שעגלה ערופה היא אחר עריפה שלמה כמו בשעת עריפה, ואם כן אינה יכולה לפשוט העור ולהינות ממנו ולהכי אינה מקודשת. והא דכתבו בתוספות בנדה הנ"ל דעור של עגלה ערופה מותר בהנאה, היינו בדיעבד אם הופשט העור.

אך הקשה בדובב מירשים (ח"א סי' ק"ג) דהרי מכל מקום העור מותר בהנאה בעצמותו, ואף על גב שיש דבר המעכב לכתחילה דהרי אסור להפריד העור, אך בדיעבד אם הפריד העור מותרת ליהנות ממנו, אם כן שפיר חשיב בר דמים ומקודשת.

ב. כעין זה בקונם על פרי

הנה לפי זה נמצא דבכגון אם אסר בקונם רק את החלק החיצוני של פרי, אבל נשבע שלא לקלפו, מכל מקום הוי דידיה, דאזלינן בתר עצמותו שמותר בהנאה, אע"פ דלמעשה אינו יכול ליהנות ממנו.

[וכי תימא דאחרים יכולים לקלפו, אלא איירי דקאמר דאם אדם אחר יקלפוהו יהא הכל אסור].

ג. חמץ בפסח לרבי יוסי הגלילי

הנה אמרינן (תוספות פסחים כ"ט ב' ד"ה רב אשי) דלרבי יוסי הגלילי שחמץ בפסח מותר בהנאה, אם כן חמץ הוי ממון.

ואייתי בדובב מירשים שהקשה בלב אריה (חולין ד' ב' ד"ה ובא"ד ונראה) אמאי הוה בר דמים, הא אסור למכור החמץ לנכרי משום שצריך לקיים מצות עשה דתשביטו. [ולבערו כשמסיקו תחת תבשילו ויהנה ממנו בשעת ביעורו הוה הנאה שלא כדרך ולא חשיב ממון]. אלא הוכיח מהכא כיסוד הנ"ל, דחשיב

ממונו כיון דבעצמותו מותר אע"פ דאינו יכול ליהנות ממנו. ובמקור חיים (דיני בדיקה וביטול ס"י תל"א) כתב מכח קושיה הנ"ל דאף לרבי יוסי הגלילי חמץ לא הוה דידיה. אך באחיעזר (ח"ג סי' א') נחלק על המקור חיים מטעמא דהלב אריה והדובב מירשים הנ"ל.

מעתה שוב תהדר קושית הבית יצחק, דכיון דעל כרחך קידש האשה בעגלה ערופה עם העור ביחד, דהרי אסור להפריד העור מהעגלה ערופה, אם כן אמאי אינה מקודשת, דהא בעצם העור מותר בהנאה לדעת התוספות, וכיון דבדיעבד אם תפריד העור תהיה מותרת ליהנות מהעור, אם כן שפיר הוי בר דמים.

ד. אינם תלויים זה בזה

דע דנידון הנ"ל, דלהאמור הוה פלוגתת מקור חיים ואחיעזר בחמץ לרבי יוסי הגלילי, והנידון דתשובת הרשב"א בספק איסורי הנאה, אף שהינם דומים אהדדי, דהנידון אם אזלינן בתר המציאות או בתר העצמיות, מכל מקום אינם מחייבים זה את זה, דאף אם נימא כהמקור חיים דאזלינן בתר המציאות של החמץ ולא הוה שלו, מכל מקום יש לומר כתשובות הרשב"א דאזלינן בתר העצמיות של האיסור הנאה והוי ספק שלו. וכמו כן אף אם נימא דספק איסורי הנאה לא הוה שלו דאזלינן בתר המציאות, מכל מקום יש לומר דבגוונא דהמקור חיים אזלינן בתר העצמיות והחמץ הוה שלו.

רוצה להתקדש בכל החפץ

הנה הבאנו לעיל קושיית הבית יצחק אמאי המקדש בעגלה ערופה ובפטר חמור אינה מקודשת, הא יש העור שמותר בהנאה. והנה היה אפשר ליישב בעוד דרך, שהאשה רוצה להתקדש בכל החפץ, ואינה רוצה להתקדש רק בחלק ממנו.

א. מלוה ופרוטה

הנה לכאורה חזינן האי סברא דרוצה להתקדש בכל הקידושין, דהרי אמרינן (קידושין מ"ח ב') במקדש במלוה ופרוטה, דלמאן דאמר דדעתה אף על המלוה, אינה מקודשת גם בהפרוטה, אע"פ שהרי תקבל את המלוה והפרוטה, אלא חזינן דרצונה להתקדש בהכל.

כעין זה כתב בתשובות הרשב"א (ח"א סי' אלף רל"ג) שאם אין מקדשין בקרקע, ונתן לה גם קרקע וגם מטלטלין, מכל מקום אינה מקודשת, ואם כן הכא נמי בנידון דידן.

ב. יכול ליהנות שלא כדרך

אבל אין התירוץ נכון, דהנה קמאי הקשו אמרינן (משנה בקידושין נ"ו ב') שהמקדש באיסורי הנאה אינה מקודשת מכיון דאיסורי הנאה אינם שוים פרוטה, הרי שרי ליהנות מהם שלא כדרך הנאתן, ואם כן איכא הנאה דשוה פרוטה.

ותירצו בזה ג' תירוצים, חדא, בתוספות בקידושין (נ"ו ב' ד"ה המקדש) תירצו דלא אמרינן דעכ"פ דעתה להתקדש בשוה פרוטה דשלא כדרך הנאתו, אלא אמרינן דאדרבה דעתה היתה להתקדש בהכל אף שיודעת שאסור בהנאה, והוי קידושי טעות. [כך ביאר דברי התוספות בחזון איש אהע"ז סי' מ' ס"ק י"ב].

ולפי זה אין הכי נמי אתי שפיר תירוצא דידן, דחזינן דמכיון דרצתה להתקדש בהכל, ואין הקידושין חלים על ידי הכל, אם כן אינה מקודשת.

ג. אינו שוה פרוטה

אך איכא עוד תירוץ בתוספות הנ"ל, דבאמת תהא מקודשת אם הוה שוה פרוטה, דמתניתין איירי שמקדש במה שאפשר, אלא דאיירי באופן דאינו שוה פרוטה אלא דוקא אם יהנה כדרך הנאתו. ואם כן אכתי תיקשי מעור דעגלה ערופה דלכאורה הוה שוה פרוטה.

ד. לא חשיב ממוןא

הנה תירוץ שלישי מצאנו בריטב"א (קידושין שם) דמפאת הנאה שלא כדרך הנאתו לא הוי בעלים ולא חשיב ממוןא כלל, אפילו אם המקודשת היא חולה שראויה ליהנות בה. [ואף אם הוה שלו עכ"פ הוה אינו ברשותו]. ובזה צריך עיון דאטו אי אפשר להיות שותפים חדא בהנאות כדרך וחדא בהנאות שלא כדרך. [ויש ליישב].

[אך שאר תירוצי קמאי סברי דלא כהריטב"א, נהי דלענין דרך הנאה אינו בעלים אם הוי אינו ברשותו, מכל מקום לענין שלא כדרך הנאה הוי שפיר בעלים].

ולפי זה אכתי תיקשי מעור דעגלה ערופה, דהרי התם הוה הנאה כדרך. העולה מן האמור, דקושיית הבית יצחק לא תתיישב לפום ב' תירוצי בתראי.

הלכות שבת - ענף ג' - שהיה וחזרה

[בעזרה"ת נביא מדי שבוע בעניני שבת לפי הסדר של הלכות שבת של תוכנית קנין הלכה של דרוש]

ה. ביאור דברי הגרע"א

הנה לכאורה תיקשי על הגרע"א, אמאי כתב דלשיטת התוספות אינו אוסרו, הרי יש לומר דבעינן דעתו להחזיר כדי להתיר, והכא נהי דאינו יכול לחשוב שאין דעתו להחזיר דהוה דבר שאינו שלו, מכל מקום הרי אין כאן דעת להחזיר.

ויש ליישב דברי הגרע"א בבי' דרכים, חדא, דנקט דכל דלא חשב שלא להחזיר שרי כיון דמקום הדבר הוא על הכירה.

שנית, היה אפשר לומר דנהי דבעינן דעתו, מכל מקום דעת בעל הבית שיהא במקומו חשיבא דעת, ולעוקרה אפשר רק אם יש מחשבה שלא להחזיר. אך הא חזינן דבנפלה טליתו מברך שנית, ולא אמרינן דיש כאן דעת כללית שיהא עליו. אמנם יש לחלק בין הנושאים.

ובאמת יש לעיין מהו בנפל הסיר על גבי ספסל בגוונא דמהני דעתו להחזיר. ולהגרע"א נמצא דשרי, או מפאת דבעינן מחשבה שלא להחזיר, או מפאת דיש מחשבת בעל הבית.

ו. האם אמרינן לא פלוג

הנה יש לדון בנטל חבירו הקדירה שלא מדעת בעל הבית והניח על גבי קרקע והחזירו ואין הבעלים יודעים, האם חייבים להודיע להבעלים שיש כאן מוחזר.

ושורש הספק, דלחד גיסא יש לדון דאינו חייב להודיעם, דהרי הטעם דאיסור חזרה היינו משום דחיישינן שמא יחתה היכא דעשה פעולה, והרי הכא הבעלים לא עשו פעולה, אם כן נימא דלא חיישינן שמא יחתה. אמנם לאידך גיסא יש לדון דחייב להודיעם, דהרי גם בכהאי גוונא נאסר הקדירה דאמרינן לא פלוג. ולולי שאיני כדאי הוא אמינא דלא פלוג אך ידעתי מן ערכי.

וכי תימא דיש לדון דאינו חייב להודיע מפאת דלא נאסר מכיון דהבעלים לא קא עביד, אך הרי כתב בחזון איש (או"ח מועד סי' ל"ז ס"ק כ"א ד"ה ונראה) דליכא שריותא דשבות דשבות במקום מצוה שיחזיר על ידי נכרי, דהרי אין האיסור הנתינה, אלא מציאות מצב זה אסרו חכמים ששרשו שמא יחתה, והכל בכלל הגזירה אם יעמיד בעצמו או על ידי נכרי, ואפילו העמידו קוף חייב להסיר, שמעינן דליכא סיבה להתיר משום הא שהוא לא החזירו. [ועיין שם שמביא דביאור הלכה (שם) סעי' ה' ד"ה להחם) מביא דעות דמותר].

ז. לפי דעתו נחשוש שיחתה

כעין הנ"ל יש לעיין, היכא דשיהה פחות מכן דרוסאי וסבר שאינה קטומה, אך באמת היה קטומה, [להפוסקים המתירים בקטומה להשהות אף בפחות מכן דרוסאי], או היכא שהחזיר באופן המותר וסבר שאינה קטומה ובאמת היה קטומה, האם יש לאסור, דהרי נימא דאיכא חשש דשמא יחתה מכיון דלפי דעתו נעשה בה מעשה שהיה או חזרה. אך למה שכתבנו לעיל דאמרינן לא פלוג, אם כן יש לומר דהכי נמי נימא הכי לקולא דנקבע הדין בכללית.

ח. כירה שכבתה

הנה שמעינן מהגרע"א הנ"ל, דבלקחה השני מהכירה ואכתי נמצא באויר, יוכל להחזיר, אך אם נימא דעל מנת להתיר בעינן דעתו להחזיר, הא בכהאי גוונא ליתא. ונפקא מינה בכירה שכבתה, האם יוכל להעביר הקדירה לכירה אחרת.

וראיתי שכתב בספר קיצור הלכות שבת דאם המקום שכבה עדיין חם שיכול להביא ליד סולדת, אכתי מיקרי כירה ויוכל להעביר משם, ואם נצטנן כתב דיש להקל בשעת הדחק, וטעמיה מפאת דאף בהניח על גבי ספסל ואין דעתו להחזיר יש להקל, ובצירוף דעת הר"ן דאיסור החזרה רק בשלקחו מערב שבת, [וכך כתב בחזון איש סי' ל"ז ס"ק י"ב דיש להקל בהניחו על גבי ספסל אף שאין דעתו להחזיר], וכתב שם בהערות דיש לדון בעוד טעם אך אינו נראה, ולכאורה כוונתו דכל שאין דעתו ליקח יש להקל, והיינו כמו דמשמע מדברי הגרע"א הנ"ל, אלא דלא פסיקא ליה האי היתירא.

א. נמלך שלא להחזיר

הנה אמרינן דאף בנטל מהכירה, אם לא הניח על גבי קרקע ודעתו להחזיר, שרי להחזיר, אבל אם נמלך אחר כך שלא להחזירו אסרינן.

הלכך אם נטל קדירה שיש בה מאכל חלבי, ונתברר שהאדם שצריך לאוכלו אכל בשר תוך שש שעות, ואם כן אינו יכול לאוכלו עכשיו, יהא אסור להחזירו.

[ואידי דאירינן בהאי גוונא, הנה קיימא לן דבאחד אוכל בשר ואחד אוכל חלב, צריך למיעבד היכרא על השולחן, ויש לעיין באחד אוכל חלב והשני נמצא תוך שש שעות למאכלי בשר, האם צריך למיעבד היכרא על השולחן. וכמדומה דזה לא שמענן].

ב. דעתו להחזיר רק חלק ממנו

הנה יש לעיין היכא דמתחילה חשב להוריד מהקדירה רק חלק מהתבשיל ולהחזיר המותר, דהמותר שרי להחזיר, אבל אחר כך נמלך להחזיר יותר ממה שחשב, האם אמרינן דשרי להחזיר הכל.

ובשלמא בהוי ב' קדירות על הכירה זו בצד זו, ולקח שתייהם על מנת להחזיר אחת, ונמלך להחזיר שתייהם, פשיטא דאסרינן להחזיר השניה, דכל קדירה הוה בפני עצמה. אלא הנידון כשנמלך מחלק מהקדירה.

ולכאורה הדין נותן דיש למיסר מפאת החזרה על החלק מהתבשיל שדעתו היתה שלא להחזירו.

ולפי זה יאסר חלק מהתבשיל כפי שהיה ברצונו שלא להחזיר. אך אם יש ששים כנגד האיסור, יש לומר דיהא הכל מותר מכיון דהאיסור בטל ברוב, ולא הוה דבר שיש לו מתירין כיון דנוולד בתערובות.

אך יש לדון דאינו בטל, דהא חזינן דבאיכא ג' שותפין בחפץ ואחד מהן אסר חלקו, לא אמרינן דהאיסור יתבטל ברוב, כיון דהאיסור הוי חלק שאינו מבורר. וכן מהאי טעמא בפודה מעשר שני ונשאר בפירות חלק מהמעשר שני לא אמרינן דבטל ברוב.

אם כן בנידון דידן נמי, כיון דנאסר חלק בלתי מבורר יש לומר דאינו בטל והכל אסור, ודמי לתבשיל השייך לג' שותפין ולקחו אחד מהשותפין ודעתו היה שלא להחזיר, דיכול לאסור חלקו ולא חלק חבירו, למאי דצייד הגרע"א (גליון סי' רנ"ג סעי' ב'. עיין לקמן) דאי אפשר לאסור דבר שאינו שלו, ולהאמור חלק האיסור לא יתבטל ברוב.

אך יש לחלק, דבנידון דידן שאני דדמי לאומר שלישי מהחטים ייאסר בקונם, דאפשר דחלוק מהך דשותפין. וצריך עיון בכל זה.

ג. לקחו על תנאי

הנה בלקח קדירה על תנאי אם האורחים יאכלוהו, ובסוף האורחים לא אכלוהו, נראה בפשוטו דיכול להחזירו. אלא יש לעיין מהו אם אחר כך נמלך להחזירו מחמת סיבה אחרינא.

ד. לקח קדירה של השני

הנה דן הגרע"א (גליון סי' רנ"ג סעי' ב', והובא בביאור הלכה שם) בראובן שנטל קדירת שמעון מהכירה ועודה בידו ולא היתה דעתו להחזירה, אם מותר בחזרה, וכתב דבשלמא אם כבר הניחה על גבי קרקע ודאי דאסור להחזירה, דכל שאינו תלוי במחשבה רק במעשה לא שייך לכללא דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, אך בעודה בידו דהא דאוסרה היינו מחשבתו שאינו רוצה להחזירה, בזה יש לומר דלאו כל כמיניה לאסור דבר שאינו שלו.

וכתב הגרע"א דתליא בפלוגתת קמאי בפרה אדומה, אם מהני מחשבת העובד אע"ג דאינו בעלים, דלהני דסברי (ר"ש בכלאים פ"ז משנה ד') דמהני לאסור, דאע"ג דכללא הוא דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו אלא על ידי מעשה ולא במחשבה, מכל מקום הכא חשיב מעשה מכיון דהמחשבה קאי על המעשה, אם כן הוא הדין בנידון דידן אוסר, אמנם להני דסברי (ר"י בתוספות ביבמות פ"ג ב' ד"ה אין אדם) דאינו אוסר דבר שאינו שלו, דחשיבא מחשבה, הכי נמי בנידון דידן אינו אוסר.

תליא בפלוגתא קמאי, ואייתי במשנה ברורה מה שכתב הגרע"א דכל הנידון בידו אבל במניח על הקרקע פשיטא דאסור.

אך תיקשי דהגרע"א יהיב טעמא משום דאייתא בשולחן ערוך (שם סעי' ב') דבמניח על גבי קרקע לא מהני דעתו להחזירה, אך הרי במשנה ברורה (ביאור הלכה שם ד"ה ודעתו להחזירה) דן דיש לסמוך להקל כדעת ספר התרומה דשרי אף בהניח על גבי קרקע ודעתו להחזיר, ואם כן לדעת הר"י שהביא הגרע"א גם בהניח על גבי קרקע יש להקל. ויש לומר דסבירא ליה להמשנה ברורה דאף אם נקל על גבי קרקע בדעתו להחזיר, אבל לא בכהאי גוונא דתליא בפלוגתא קמאי אם חשיבא דעתו להחזיר. [א"ה. והרי כתב בשער הציון (שם ס"ק נ') דקשה לפסוק נגד סתימת השולחן ערוך].

והנה לטעמא דקיצור הלכות שבת דחשיבא אין דעתו להחזיר אלא שריותא משום ספסל, אם הניח על הכירה וכבתה קודם שבת, לא יוכל לקחתה בשבת לכירה גרופה וקטומה, למה שכתב בחזון איש (שם ס"ק י"ב) דבלקחה מערב שבת בידו ורוצה להחזיר בשבת, לא יועיל אף בדעתו להחזיר. [א"ה. אך עיין בשער הציון שם ס"ק מ"ד דמוכח דגם בלקחה מערב שבת שרי להחזיר בשבת, וכך כתב בשו"ע הגר"ז שם סעי' י"ד עיין שם], וכן לטעמא הנ"ל שהביא הקיצור הלכות שבת דכל שליכא דעתו שלא להחזיר יש להקל, מכל מקום בכהאי גוונא לא יועיל.

ט. אדם אחר שהניח על הקרקע

הנה במשנה ברורה (סי' רנ"ג סעי' ב' בביאור הלכה ד"ה ולא הניחם) אייתי לדברי הגרע"א דאם אדם אחר לקח שלא ברשות ודעתו שלא להחזיר,

ענינים שונים [א']

כקטן שנולד דמי ואם כן לא חי אברהם אבינו ע"ה יותר משרה, כי מארבעים ושמונה שנה עד קע"ה הם קכ"ז שנה, ולפי זה צריך לומר דשרה הכירה מיד את בוראה דאז יוצא החשבון דהן אברהם והן שרה חיו קכ"ז שנה.

[ומסיים הגרע"א, דזהו שאמר הכותב "ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים" וקשה קושית המפרשים למה חיתה פחות שנים מאברהם אבינו ע"ה, וצריך לומר התירוץ הנ"ל דאברהם היה בן מ"ח כשהכיר את בוראו, אמנם דילמא גם שרה לא הכירה את בוראה מיד, לכן אמר שני חיי שרה, ופירש רש"י כולן שוין לטובה, דהיינו שהכירה מיד את בוראה ואם כן יוצא ששניהם אברהם ושרה חיו קכ"ז שנה].

חזינן שהשנים שלפני הגירות כאילו אינם, ואם כן שפיר יש לדון מהו לענין לקום בפניו. [ובמגיה שם ציין ליד שאול הנ"ל].

[והכי נמי איתא בישמעאל ג' פעמים שנה וכתב בריב"א על התורה דכיון דעשה תשובה נעשו לו השנים כזכויות].

מהלידה או מהגירות

הנה נסתפק בהגהות יד שאול (מהגאון רבי יוסף שאול נתנון זצ"ל, יו"ד סי' רמ"ד סעי' ב') בגר לענין זקנה אם מנינן מהגירות או מהלידה, והיינו בגר שנתגייר בעת זקנותו ואינו חכם רק שהגיע לשיבה, האם נחשב כמספר שנים שעברו מעת הגירות והימים הראשונים יפלו ואינו בן שבעים כעת, [ומפני גוי זקן אינו חייב לעמוד רק חייב להזר אותו בדברים], או דילמא כיון דזקנת הוא בן שבעים שנה צריך לעמוד לפניו. ובסברא מנינן מהלידה.

הנה כתב בחידושי הגרע"א על התורה (פרשת חיי שרה) דהנה הקשו המפרשים למה לא חיתה שרה קע"ה שנים כמו אברהם אבינו, ותירצו משום דאיתא במדרש (רבה פ"ל ח') שכן ארבעים ושמונה שנה היה אברהם כשהכיר את בוראו, ואנן קיימא לן (יבמות כ"ב א') גר שנתגייר

ענינים שונים [ב']

תשובה שכתב רבינו, לא אדע ונחשיתי בדומיה, ולענין מזיק בכהאי גוונא שהזיק ותיקן, אם חשבינן שלא היה כלל נזק, או דהוה כתשלומין, משמע יותר דהוה נזק והתיקון רק מדין פרועון. והנה כתב בחזון איש (בבא קמא סי' י"א ס"ק כ"א) דשן ועין הם כדיני תשלום נזקין, דשחרור העבד תחת נזקין בבן חורין, ולכן דן דאם דין הוא שרופא אינו בכלל מזיק, הוא הדין אדון רופא שהוציא שן עבדו אין העבד יוצא לשחרור. ואם כן יש לדון באפשר להחזיר השן, דדמי למזיק דלא חשיב כאילו לא הזיק, ואם כן העבד יוצא לחירות. וכתבתי רק כמעיר.

אדון שהוציא שן לעבדו והחזירו

שאלה שכתבו לרבינו - הנה נסתפקו כשהאדון הוציא לעבד שן, ואחר כך החזיר לו את השן, האם יוצא לחירות. ואם נאמר שבשן יוצא מיד לחירות ואין בן חורין חוזר ונהיה עבד, אכתי יש להסתפק בשאר ראשי איברים דבעי גט שחרור, אם אחר כך האדון חזר ותפר לעבד את האבר שחתך לו, והאבר חזרה לפעול כרגיל, האם העבד יוצא לחירות. עוד יש להסתפק האם מה שאפשר להחזיר את האבר שנפל כבר לא נחשב בגדר "שאינם חוזרים".

ענינים שונים [ג']

לעיין למי יתן. והנה זה תליא בגוונא דיש מוהל ויכול למול או ישראל או עבד כנעני. והרי התם ודאי ימול ישראל, דישאל קודם לעבד. אך יש לדון האם התם הנידון על חיוב האב או על חיוב האדון, ואם כן כמו דאמרינן התם דחיוב האב קודם, הכי נמי נימא בנידון דידן דחיוב האב קדים.

או דילמא נימא דהתם אזלינן בתר הנימול ומשום הכי התינוק הישראל קדים, משא"כ בנידון דידן דהוה אותו תינוק שיש לו גם דין ישראל וגם דין עבד, אם כן אכתי יש לדון את מי יקדים. ומסברת הלב נראה דלאב יש קדימה אבל לא ידענא טעמא דמילתא.

מילה מצד ישראל ומצד עבד

כתב במנחת חינוך (מצוה ב') דחצי שפחה חצי בת חורין שילדה בן לאדם אחר שאינו אדונה, הבן הוא חצי עבד חצי בן חורין, החצי עבד הוא של האדון, והחצי בן חורין הוא מאביו, נמצא דגם האב וגם האדון חייבים למול אותו תינוק, האב מצד החצי בן חורין שחייב במילה כמו ישראל, והאדון מפאת החצי עבד שחייב במילה כעבד. וגם הברכות יאמרו שתי הברכות אשר קידש וכו' וגם למול את העבדים. מעתה יש לעיין מי ימול. הנה יש לומר דיעשו שליח וימול השליח עבור שניהם, או שיעשה אחד מהם שליח לחבירו. אך אם כל אחד רוצה למול בעצמו, מפאת מצוה בו יותר מבשולחו, יש

ענינים שונים [ד']

שוטה. ויותר נלענ"ד דכהן שוטה קודם לישראל שאינו שוטה. אך שוב ראיתי ביעב"ץ (מגדל עוז אבן בוהן) דכולה עשרה יוחסין קודמין לשוטה. ולענין אשה וקטן, כיון דקטן אתי לכלל דעת, לענ"ד היה נראה דקטן קודם. אך ראיתי בחשו"ק חמד (יומא מ"ג א') שכתב דלא כן. עיין שם.

קדימה לשוטה

הנה קיימא לן (הוריות י"ג א') דכהן קודם ללוי, ולוי קודם לישראל, ואיש קודם לאשה. ויש לעיין מהו בכהן שוטה ולוי פיקח. והנה בשניהם כהנים או ישראלים ואחד שוטה, מהו, ואם תמצוי לומר דפיקח קודם, מעתה יש לדון כהנ"ל מהו בפיקח לוי כנגד כהן

לרפואה שלימה
חנה בת שרה
בתוך שאר חולי ישראל

זאת למודעי הדברים הנדפסים כאן אינם תמיד בלשונו של רבינו זצ"ל, מפאת שלפעמים דרכו היתה לכתוב בקצרה, ולתועלת המעיינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר. הרבה פעמים האריך רבינו בכמה דרכים ואופנים באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן, ע"כ במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים.